

บทที่ 1

บทนำ

ระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยเริ่มต้นจากสังคมนเกษตรสามารถเลี้ยงตนเองได้และสามารถผลิตเพื่อการส่งออกทำเงินตราเข้าประเทศจากผลิตภัณฑ์การเกษตรหลังจากปี พ.ศ. 2500 สังคมเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม แรงงานได้เคลื่อนย้ายจากชนบทเข้าสู่เมืองเพื่อขายแรงงาน รายได้ภาคอุตสาหกรรมได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนแซงรายได้ภาคเกษตร ภายในระยะเวลาไม่ถึง 2 ทศวรรษ จนกระทั่ง การพัฒนาประเทศก้าวเข้าสู่ภาวะวิกฤตประมาณปี 2525 เมื่อการขยายตัวภาคอุตสาหกรรมไม่สามารถรองรับตลาดแรงงานของประชากรยุคเบบี้บูม มีการว่างงานจำนวนมาก ระบบการผลิตภาคอุตสาหกรรมเป็นระบบที่ต้องพึ่งพิงต่างประเทศ ประเทศไทยมีภาระหนี้สินต่างประเทศมากขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดก็ต้องหาทางออกโดยการตั้งคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม (กรอ.) ขึ้น และทางออกที่ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในยุคนั้นคือ การประกาศเป็นปีท่องเที่ยวไทย (Visit Thailand Year) ซึ่งสามารถนำนักท่องเที่ยวเข้าประเทศได้มากกว่า 3,000,000 คน มีรายได้จากการท่องเที่ยวมากกว่า 30,000 ล้านบาท สามารถสร้างงานได้มากกว่า 300,000 ตำแหน่ง และธุรกิจการท่องเที่ยวในประเทศไทยก็เจริญเติบโตขึ้นมาเรื่อย ๆ จนสิ้นปี 2549 มีนักท่องเที่ยวเข้าสู่ประเทศกว่า 13 ล้านคน มีรายได้จากธุรกิจท่องเที่ยวประมาณ 500,000 ล้านบาท

ปัจจุบันกฎหมายเศรษฐกิจของไทยให้ประโยชน์แก่ภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคการเกษตร ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มีต่อโครงสร้างและสาระบัญญัติเศรษฐกิจไทย อำนาจการต่อรองของกลุ่มผลประโยชน์ผลักดันให้กฎหมายมีความลำเอียงให้ความสำคัญแก่ภาคเศรษฐกิจต่างๆไม่เท่าเทียมกันและมีการเอารัดเอาเปรียบในเชิงการจัดสรรทรัพยากรต่างๆของรัฐ ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาสังคมไทยไม่น้อย กลุ่มผลประโยชน์ได้รับประโยชน์ต่างๆจากกฎหมายที่ออกมาใช้บังคับในแต่ละช่วง โดยความสามารถในการเข้าถึงกระบวนการตรากฎหมายในระดับต่างๆ กฎหมายเศรษฐกิจไทยได้เอื้อเอียงให้ประโยชน์ต่อภาคอุตสาหกรรมและกระแสของโลกาภิวัตน์ มากกว่าการคุ้มครองอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การที่กฎหมายยังไม่ยอมรับสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ แต่กลับเน้นที่การทำป่าไม้ แสดงให้เห็นถึงการขาดอำนาจต่อรองของชาวบ้าน การลงนามในอนุสัญญาการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ.1992 แสดงให้เห็นถึง กระแสโลกาภิวัตน์ที่ต้องการให้ทุกคนมีสิทธิใช้ประโยชน์จาก

ความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่มากมายในป่าเมืองร้อนของประเทศไทย โดยไม่มีการตอบแทนประโยชน์ต่อผู้เป็นเจ้าของทรัพยากร

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม้ธุรกิจท่องเที่ยวจะนำเงินตราและความเจริญทางเศรษฐกิจเข้ามาสู่ประเทศจำนวนมาก แต่การท่องเที่ยวก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาทางลบต่อสังคมหลายด้าน เช่น ปัญหาโสเภณี โรคเอดส์ อาชญากรรม และที่สำคัญที่สุดคือ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ในปี 2530 เริ่มมีการเสนอแนวคิดเชิงอนุรักษ์ จึงเกิดกระแสการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ขึ้นในประเทศไทย ให้เป็นทางเลือกสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งแนวคิดนี้ต้องการสร้างระบบการท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคม และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติให้การพัฒนาเป็นไปอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวในภูมิภาคต่างๆของประเทศไทย เป็นการจัดการที่กำหนดมาจากส่วนกลางคือหน่วยงานของรัฐ โดยมีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการท่องเที่ยว ในการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2535 ได้มีการประชุมเพื่อการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลก ร่วมกัน ได้ร่วมลงนามในแผนแม่บทโลก (Agenda 21) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้พยายามจัดทำนโยบาย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ซึ่งมีรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นทางเลือกหนึ่งที่สามารถตอบสนองและพัฒนาสู่กระบวนการพัฒนา สังคมแบบยั่งยืนได้ ภายใต้มิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (พจนานุกรม:2540) ในทางปฏิบัติ ชุมชนท้องถิ่นและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ยังไม่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนพัฒนา หรือจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเท่าใดนัก ดังนั้นแนวทางในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวที่พัฒนาแบบองค์รวม (Holistic Development Management) ประกอบด้วย พื้นที่ชุมชน (Area Aspect) ภาระหน้าที่ (Function Aspect) และการมีส่วนร่วม (Participation Aspect) สามารถประสานกลไกของรัฐกับการมีส่วนร่วมของประชาชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 8 ที่มุ่งเน้นแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่กับหน้าที่ และการมีส่วนร่วม เป็นหลัก

ในส่วนของอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ นั้นมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูง มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวจากภูมิภาคต่างๆ

ได้อย่างต่อเนื่อง ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีทัศนียภาพที่สวยงาม มีอากาศที่บริสุทธิ์ ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ

อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่จัดตั้งขึ้นเป็นอุทยานแห่งชาติแห่งแรกของประเทศไทย ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อวันที่ 18 กันยายน 2505 (สมบัตินี้ แห่ง :2539) มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง 3 ประการ คือ ประการแรก เพื่อรักษาสมดุลตามธรรมชาติ ประการที่สอง เพื่อใช้ประโยชน์ในการศึกษาวิจัย และประการที่สาม เพื่อใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวและสันถนาการพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศแหล่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในระดับที่สมบูรณ์มาก จึงมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมธรรมชาติจำนวนมาก และมีปริมาณนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นทุกปี ทำให้ชุมชนในท้องถิ่นมีรายได้จากนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นด้วย โดยเฉพาะร้านอาหาร ที่พัก โรงแรม สิ้นค้าเกษตรผัก ผลไม้ สิ้นค้าท้องถิ่น ขณะเดียวกันสิ่งที่ติดตามมาจากการที่มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวจำนวนมากคือความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นแนวคิดที่เกิดจากแนวโน้มการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจโดยมีวัตถุประสงค์ให้นักท่องเที่ยวได้เดินทางไปใกล้ชิด ชื่นชมและเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่ธรรมชาติ โดยเน้นคุณค่าของธรรมชาติและระมัดระวังไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น แต่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ยังมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บางส่วนไม่มีความรู้ความเข้าใจดีพอที่จะกลายเป็นคาบสองคมยิ่งทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมเร็วขึ้น อีกทั้งการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังไร้ระบบ ทำให้เกิดความไม่ยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติได้

นอกจากอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่แล้วยังมีอุทยานแห่งชาติทับลาน อุทยานแห่งชาติทั้งสองถูกแบ่งด้วยทางหลวง 304 อุทยานแห่งชาติทับลานได้มีการสร้างรีสอร์ทและสถานที่ท่องเที่ยวมากมายหลายร้อยแห่ง เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว ต่างประเทศและนักท่องเที่ยวชาวไทย ความเจริญเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยว ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจนยากแก่การเยียวยาให้กลับมาเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่และอุทยานแห่งชาติทับลานมีบริเวณที่เป็นไข่มุกของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คือ เขาแผงม้า ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผืนป่าผืนสุดท้ายของประเทศไทยที่มีฝูงกระทิงหลายฝูงออกหากินทุกวัน ฝูงละ 5-8 ตัว รวมมากกว่า 40 ตัว นักท่องเที่ยวนิยมไปขึ้นหิ้งดูฝูงกระทิงระหว่างเวลา 16.00-18.30 น. นอกจากนั้นเวลากลางคืนระหว่าง 19.00-21.00 น. มีการนำส่องสัตว์ซึ่งมีโอกาสพบเห็นสัตว์ป่าราตรี เช่น กระทิง กวาง หมูป่า ชะมด หมาจิ้งจอก หมาใน นกป่า

ราตรี มีเส้นทางศึกษาธรรมชาติซึ่งจะได้พบและศึกษาพืชพันธุ์ไม้นานาพันธุ์ พืชสมุนไพร ร่องรอย การอยู่อาศัยการหากินของสัตว์ป่า เช่น กระตัง หมิ กวาง กระรอก และศึกษาโป่งเทียม โป่งกวาง และนกหลากหลายชนิด นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมเดินทาง ท่องไพรไปเที่ยวน้ำตก ดูรอยเท้า ไดโนเสาร์ภูมิอากาศในบริเวณเขาแผงม้ามีอากาศค่อนข้างเย็นสบาย ว่ากันว่ามิไอโซนระดับ 7 ของ โลกมีธุรกิจรีสอร์ท บ้านพัก บังกะโล โฮมสเตย์ และบริการนักท่องเที่ยว เช่น อาสาสมัครมัคคุเทศก์ บริการอาหาร เครื่องดื่ม นวดแผนโบราณ รถยนต์นำเที่ยว บริการให้เช่ากางเต็นท์ และอุปกรณ์เดิน ป่า เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีโครงการปลูกป่าของหน่วยราชการและการสนับสนุนของภาคธุรกิจ จากส่วนกลาง ตลอดทางขึ้นเขาแผงม้าก็จะได้เห็นป่าสนับสนุนการปลูกป่าของบริษัทเอกชนและ นักการเมืองท้องถิ่น

ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่นั้น เป็นชุมชนใหม่ เป็นชาวบ้านจากที่อื่น เขามาอาศัยเป็นส่วนใหญ่ มาทำเกษตรปลูกข้าวโพด ทำสวนผลไม้ และสวนผัก แต่เดิมนั้นมีเพียง ชาวบ้านไม่กี่ครัวเรือนอาศัยการหากินโดยการเก็บของป่ามาขาย และจะมีพวกที่ทำผิดกฎหมายที่ เรียกว่า เสือ ก่อคดีปล้น ฆ่า แล้วหนีคดีจากทางการมาอาศัยอยู่ในบริเวณเขาใหญ่ เนื่องจากเป็นป่า หนาที่บยากต่อการติดตาม เมื่อรัฐมนตรีนโยบายและประกาศให้เขาใหญ่เป็นป่าสงวนแห่งชาติ จึงมีการ กั้นพื้นที่ไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปตัดไม้ และหาของป่ามาขาย คนถูกกันออกจากพื้นที่ป่า ในช่วงนั้น เจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชาวบ้านก็มีความขัดแย้งกันสูงมาก ชาวบ้านเข้าป่าก็ถูกจับ ขณะเดียวกันพื้นที่ บางส่วนที่เคยทำเกษตรก็ถูกกันเป็นแนวป่าสงวนและเขตอุทยานแห่งชาติ รัฐได้แก้ปัญหาโดยการ จัดสรรที่ดินทำกินให้กับชาวบ้าน มีการออกเอกสารสิทธิให้ จึงเป็นช่องทางที่นายทุนระดับประเทศ นักการเมือง ที่มีความใกล้ชิดกับผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย เข้ามาจับจองพื้นที่โดยเจ้าหน้าที่ ของรัฐให้ความช่วยเหลือ ที่ดินจึงกลายเป็นสินค้าโดยการออกเอกสารสิทธิ มีการเปลี่ยนโอนเพิ่ม มูลค่าทางเศรษฐกิจสูงขึ้นเรื่อยๆ ที่ดินจึงมีโซ่ปัจจัยการผลิตอีกต่อไป

สังคมทุกสังคมจะมีความขัดแย้งภายในระบบ ซึ่งก่อให้เกิดพลังไดอะเลคติก(Dialectic) อัน เป็นพลังที่จะทำให้สังคมเกิดการเคลื่อนไหว ดังที่มาร์กได้กล่าวว่า “สรรพสิ่งทั้งหลายย่อมมีการ เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ระบบสังคมย่อมเปลี่ยนจากระบบหนึ่งไปสู่ระบบหนึ่งเสมอ” ความสัมพันธ์ ระหว่างชุมชนกับกลุ่มผลประโยชน์ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ว่าแต่ละชุมชนที่อยู่บริเวณอุทยาน แห่งชาติเขาใหญ่ เขามีวิธีการอย่างไรในการจัดการผลประโยชน์และความขัดแย้ง โดยเฉพาะชุมชน เขาแผงม้า ซึ่งมีองค์กรพัฒนาเอกชน เข้ามาดูแลพื้นที่จนเกิดความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง แล้วทำไม องค์กรพัฒนาเอกชนจึงไม่เข้าไปดูแลทุกชุมชนอื่นที่อยู่บริเวณอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ หรือจะเป็น เพราะว่าการกลุ่มนายทุนมีความเข้มแข็งมากกว่าจึงไปสามารถเข้าไปได้ ในขณะที่เดียวกันชุมชนเขา แผงม้าก็มีกลุ่มนายทุนเข้าไปน้อยกว่าชุมชนอื่นเป็นเพราะองค์กรพัฒนาเอกชน มีความเข้มแข็งกว่า

สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่น่าค้นหาคำตอบ ว่าแล้วชุมชนจะสามารถหาประโยชน์ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้อย่างไร ภายใต้นโยบายสาธารณะ ที่ถูกกำหนดจากระดับประเทศ ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่ที่ใคร ทิศทางการจัดการในอนาคตจะมีหน่วยงานใดบ้างเข้ามาช่วยเหลือ เนื่องจากอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ได้เป็นมรดกโลก ยิ่งทำให้ที่ดินบริเวณนี้มีเสน่ห์ยิ่งขึ้นไปอีก

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชุมชนท้องถิ่น กับ กลุ่มผลประโยชน์ ภายใต้ นโยบายสาธารณะที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างทาง เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ประเมิน สภาพและเงื่อนไขของความขัดแย้งด้าน ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจภายในชุมชน และภายนอกชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกันในแง่ของความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของชุมชน การถูกรอบครองที่ดิน การครอบงำการผลิตซ้ำ ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นกลไกนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จำกัดขอบเขตที่ชุมชนบริเวณอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ได้แก่ ชุมชนเขาแผงม้า ที่มีองค์กรพัฒนาเอกชน เช่นมูลนิธิพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ (Foundation for Khao Yai National Park Protection) ชุมชนหมูสี และ ชุมชนหนองน้ำแดง ที่มีกลุ่มนายทุนเข้ามาครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนใหญ่ ระยะเวลาในการศึกษา ช่วงเดือนมิถุนายน- เดือนสิงหาคม 2550

1.4 วิธีการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่งใหญ่คือ

1. ข้อมูลปฐมภูมิ โดยใช้เครื่องมือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) และการสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Focus interview) กับผู้ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องโดยตรงกับพื้นที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงประเด็น เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ หัวหน้าอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เจ้าหน้าที่หน่วยต้นน้ำ ผู้นำท้องถิ่น อบต. ผู้ประกอบการเจ้าของธุรกิจ เจ้าหน้าที่มูลนิธิพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ผู้อาวุโสในชุมชน

2. ข้อมูลทุติยภูมิ จากเอกสารและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลงานการวิจัย ผลงานทางวิชาการ เช่นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักอุทยานแห่งชาติ มูลนิธิพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ เขาใหญ่ ศูนย์วิจัย สกว. ศูนย์วิจัยกสิกร สถาบัน Recrop สำนักงานสถิติจังหวัดนครราชสีมา ที่ว่าการอำเภอปากช่อง ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต เอกสารที่เกี่ยวข้อง วารสารต่างๆ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ และ การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการศึกษาที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นที่อยู่บริเวณเขาใหญ่ ในการค้นคว้าและทำความเข้าใจกับรูปแบบของการเตรียมความพร้อมของชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ การจัดการกับปัญหา อุปสรรคและความสัมพันธ์ของกลุ่มผลประโยชน์ที่มีผลต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้ใช้เป็นข้อมูลประกอบในการวางแผนการจัดการและการแก้ไขปัญหาให้ตรงประเด็นเกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
2. เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาต่อยอดทางวิชาการ เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเศรษฐกิจชุมชนต่อไป